

ТЕТЯНА ФАРБАК

(Чернігів)

НАУКОВО-ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ЛАВРОВСЬКОГО У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1852-1882)

Досліджено наукову та викладацьку діяльність М. Лавровського у Харківському Імператорському університеті та Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька (1852-1882).

Ключові слова: *філологія, педагогіка, науковець, університет, викладацька діяльність, звіт.*

Сучасний розвиток освіти неможливий без вивчення поглядів, ідей, переконань, концепцій педагогів минулого. Проводяться такі дослідження передусім із метою персоніфікованого, системного вивчення педагогічної думки як нелінійного, багатомірного процесу якісних змін через педагогічні персоналії. Аналіз вітчизняної спадщини збагачує історико-педагогічну науку й дає можливість прогнозувати її майбутнє. О. Сухомлинська зазначає «... звернення до творчої біографії є і традицією, й інновацією, бо збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес. Сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі складові наукового дискурсу» [8, с. 37]. Реформування та модернізація вітчизняної системи освіти потребує включення до наукового обігу маловідомих імен вітчизняних педагогів-науковців, творча спадщина яких може поповнити історію теорії і практики вищої школи.

Особистість М. Лавровського та його багатогранна діяльність привертала увагу його сучасників: А. Філонова, А. Буділовича, С. Браїловського, К. Грота, А. Добіаша, В. Іконнікова, П. Заболотського, І. Сребницького, А. Смірнова, М. Іванова, які надали короткі відомості щодо біографії вченого та зробили перші спроби висвітлити у своїх публікаціях окремі напрямки його науково-педагогічної діяльності.

Проте, зміст викладацької діяльності М. Лавровського у Харківському імператорському університеті та Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородька залишився майже не вивченим, відсутнє узагальнене дослідження і наукової діяльності вченого.

Метою даної публікації є висвітлення викладацької та наукової діяльності М. Лавровського у вищих навчальних закладах України протягом 1852-1882 рр.

М. Лавровський – викладач вищої школи, талановитий організатор освіти, доктор слов'яно-руської філології. Наукові інтереси М. Лавровського стосувалися різних галузей науки і завжди вдало й майстерно перепліталися і доповнювали один одного. Літературу з педагогіки він почав вивчати вже зі студентських років. Знання грецької, латинської, російської мов та візантійської історії дали йому можливість читати праці відомих педагогів мовою оригіналу. У Харківському імператорському університеті він розпочав читати лекції з педагогіки. Його знання з педагогіки вирізнялися ґрунтовністю й глибиною, на відміну від інших викладачів [4, с. 404]. Разом із тим, Микола Олексійович залишався відомим фахівцем у галузі історії руської літератури й словесності.

22 червня 1855 р. М. Лавровський посів посаду екстраординарного професора кафедри педагогіки Харківського Імператорського університету [3, арк. 2]. Уче-

ний викладав історію педагогіки, теоретичну та практичну педагогіку у Харківському університеті впродовж 1853-1861 рр.

Педагогіку вивчали студенти третього і четвертого курсу історико-філологічного і фізико-математичного факультетів за наступною схемою: історія педагогіки (1 год. лекції щотижня), теорія педагогіки (2 год. лекції щотижня) та практичні заняття (дидактичні вправи 2 год. практичні щотижня). Теоретичний курс педагогіки М. Лавровського був побудований на працях Німейєра, Раумера, та Шварца.

8 жовтня 1858 р. за розпорядженням міністра народної освіти М. Лавровський був переведений на посаду екстраординарного професора кафедри педагогіки у Головний педагогічний інститут [9, арк. 2]. Однак вирішив залишитись у Харківському Імператорському університеті і 27 листопада 1858 р. був утверджений ординарним професором кафедри руської словесності, продовжуючи при цьому викладати педагогіку [9, арк. 2].

У звіті ректора Харківського імператорського університету К. Фойгта «Про дух і напрямок викладання в Імператорському Харківському університеті за 1856-1857 рр.» надана така офіційна оцінка лекціям ученого з історії руської літератури та словесності: «Історія руської мови» була прочитана екстраординарним професором М. Лавровським уперше. Керуючись думкою, що в мові закладено розум народу і його погляд на світ зовнішній і внутрішній, викладач намагався показати послідовний розвиток мови у зв'язку з історією життя народу. У вступі, в якому показано значення, обсяг та зміст історії російської мови й відношення до мов індоєвропейських, пов'язаних із слов'янськими мовами, визначені межі руської мови й поступове її розповсюдження, надані говори руської мови, риси, що її відрізняють. Поділивши історію руської мови на два періоди, від початку писемності до кінця XV ст. та від кінця XV ст. до сучасного часу, М. Лавровський для надання повної і правильної характеристики рідної мови і найголовніших змін, що відбулись в її складі, зробив детальний аналіз усіх найбільш яскравих явищ руської словесності, насамперед тих, у яких ясніше і точніше надані зміни й удосконалення думок народу, що відображені, наприклад, у текстах літописів, повчаннях отців церкви, державних актах, творах народної літератури, творах письменників, що сприяли розвитку руської мови в художньому і народному планах» [7, с. 90-91]. Цей відгук повторюється двічі дослівно й у звіті за 1857-1858 рр.

У конфіденційних звітах ректора А. Рославського-Петровського «Про дух викладання у Харківському імператорському Університеті за 1855-1861 рр.» записано: «... професор М. Лавровський намагався познайомити слухачів із сучасним поглядом на науку словесності та її обробкою. Розуміючи словесність як живе висловлення народного духу, він з особливими дрібницями розглядав ті народнопоетичні твори кожної епохи вітчизняної літератури, які мали тісний зв'язок з народним життям і найбільше впливали на останнє. За таких умов, викладання історії літератури входило в органічний зв'язок із особливими годинами, спеціально призначеними для естетичного аналізу найкращих художніх творів руської літератури. Цей зв'язок підтверджувався і практичними вправами, які відбувались під керівництвом професора, змістом яких були читання і розбір творів студентами на теми, які вони обирали самі, та ті, що їм призначав викладач». Цей відгук повторюється з року в рік з невеликими змінами [7, с. 92-93].

З 1862 до 1875 р. М. Лавровський посів посаду декана історико-філологічного факультету Харківського імператорського університету. Незважаючи на те, що більшість часу молодого вченого забирала організаційна, адміністративна та педагогічно-викладацька діяльність, він не полишав і дослідження в галузі історії руської літератури та словесності. Харківський період був одним із найбільш плідних у творчій біографії вченого. К. Грот так охарактеризував цей період жит-

тя вченого: «Різноманітність тем у його працях кидається в очі. Мова і стародавня писемність, історія руської літератури – старої і нової, народна словесність, політична і культурна історія Росії, славістика і Візантія, історія руської освіти і навчальної справи. Насамкінець, спеціальні питання педагогіки почергово привертали до себе увагу Миколи Олексійовича і захоплювали його до самостійних досліджень, так в кожній із цих галузей він винайшов щось значне, що закріпило за ним славу відомого науковця і до сьогодні, не дивлячись на швидкі успіхи науки, не втративши своєї ваги» [4, с. 421].

З 1 січня 1875 до 1882 р. Микола Олексійович – директор Ніжинського історико-філологічного інституту, в якому викладав й історію руської літератури. В архівних справах нами віднайдено «Рапорт директора М. Лавровського до Конференції історико-філологічного інституту», де викладено програму викладання історії руської літератури за 1877-78 рр. на 2-му та 3-му курсах інституту. Навчальна програма для 2-го курсу передбачала викладання історії руської літератури щотижня, зміст її складався з «історії стародавньої писемної руської літератури Київського періоду; історії літератури Московського періоду, а з ними і збірки з усної народної поезії, що були прочитані студентам цього курсу в попередньому році» [2, арк. 1]. Студенти 3-го курсу слухали предмет «історію руської літератури» два рази щотижня. Вона складалася з таких тем: діяльність Кирила і Мефодія, значення їх для стародавньої руської писемності та літератури; характеристика християнської освіти перших років її існування на теренах Русі; значення монастирів та освітньої діяльності духовництва; питання візантійського впливу на стародавню руську літературу; пам'ятки духовної літератури; пам'ятки світської літератури; огляд літературної діяльності Сумарокова; огляд літературних періодичних видань другої половини минулого століття; огляд і характеристика творів Фонвізіна, Делярю, містичні напрямки у літературі другої половини минулого століття, Карамзін і його літературна діяльність [2, арк. 1].

А. Буділович наголошував, що Микола Олексійович встиг видати далеко не всі свої дослідження, зокрема лекції з історії руської словесності. «Я впевнений, – стверджує професор, – що видання цих лекцій, навіть після більш ніж десятирічної перерви, було б важливою подією в науці. Микола Олексійович був справжнім вченим, що знав ціну строгого наукового методу і вмів поєднувати частки в загальну картину, овіяну його ясним і точним розумом і зігрітим теплим національним почуттям» [1, с. 79]. М. Сумцов зауважує, що більш необхідними були б неопубліковані лекції вченого з історії руської літератури XVIII ст. [7, с. 92]. На жаль, в архівних установах України не збереглися тексти зазначених вище лекцій.

За особистими спогадами М. Сумцова, Микола Олексійович залишив після себе гарну пам'ять як солідний науковець і видатний університетський викладач. Учений прекрасно читав лекції з історії руської літератури, часто використовував практичні заняття і допомагав студентам у виконанні домашніх робіт шляхом порад або видачі книг зі своєї приватної бібліотеки. Лекції його вирізнялися послідовністю і систематичністю. З першого знайомства студенти бачили у М. Лавровському компетентного вченого. До студентської молоді М. Лавровський ставився дуже просто і приязно [7, с. 94].

М. Лавровський був не тільки талановитим педагогом, а й організатором освіти і науки. Так, М. Лавровський зі своїм рідним братом Петром, видатним лінгвістом свого часу, професором Харківського університету, стали засновниками філологічної школи у Харківському імператорському університеті у 60-і роки XIX ст., до якої належали О. Потебня, М. Сумцов, М. Колосов. О. Потебня протягом всього життя зберігав найкращі стосунки з Миколою Олексійовичем. За його спогадами, саме він першим запропонував прочитати йому книгу І. Срезневського

«Думки про історію руської мови», що вплинула на подальші дослідження вченого. М. Лавровський був одним із опонентів на захисті докторської дисертації О. Потебні, який наголошував, що вирішив присвятити себе науці завдяки порадам братів Лавровських. За словами професора М. Сумцова, «брати Лавровські повинні бути визнані «хрещеними батьками» лінгвіста О. Потебні, їх вплив на нього був найбільш великим і творчим у науковому відношенні» [4, с. 420].

Завдяки зусиллям М. Лавровського у другій половині 70-х – початку 80-х років сформувалася ніжинська філологічна школа, до якої входили А. Буділович, Р. Брандт, Г. Зенгер, Р. Фойхт.

Академіки Імператорської Академії наук вже у 1853 р., коли молодий вчений тільки розпочинав свою наукову діяльність, запросили Миколу Олексійовича взяти участь у роботі з підготовки нового видання «Загального словника російського мови» [5, с. 14].

У березні 1878 р. Миколу Олексійовича обрано членом історико-філологічного товариства при Харківському Імператорському Університеті, у 1876 р. – дійсним членом Імператорського товариства історії і стародавностей російських, у січні 1878 р. – дійсним членом товариства Нестора Літописця [9, арк. 3].

Із великим бажанням та любов'ю М. Лавровський працював і над складанням академічного словника руської літературної мови. Імператорська Академія наук справедливо оцінила наукові заслуги вченого, обравши його в 1890 р. в ординарні академіки слов'яно-руського відділення [6, с. 22-23].

Отже, нами з'ясовано, що М. Лавровський у вищих навчальних закладах України викладав педагогіку та історію руської літератури за власними навчальними програмами та брав активну участь у заснуванні та роботі відомих філологічних шкіл Харківського Імператорського університету та Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька, співпрацював з Імператорською Академією наук, а з 1890 р. став ординарним академіком Академії.

Разом із тим, подальшого вивчення потребує науково-викладацька діяльність вченого у Дерптському й Варшавському університетах та середніх навчальних закладах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Буділович А. С. Памяти Н. А. Лавровского : Речь, прочит. в заседании учено-литературного О-ва при имп. Юрьевском университете. – 1990. – Т. 3. – Отд. научн. – 1900. – С. 74-92.
2. Відділ державного архіву Чернігівської області, м. Ніжин (Відділ ДАЧО у м. Ніжині), ф. 1105, оп. 1, спр. 102, 59 арк.
3. Відділ державного архіву Чернігівської області, м. Ніжин (Відділ ДАЧО у м. Ніжині), ф. 1105, оп. 1, спр. 185, 91 арк.
4. Грот К. Я. Братья П. А. и Н. А. Лавровские как деятели науки и просвещения. К столетним годовщинам их рождения. Доклад в Славянской Комиссии Академии наук 10 мая 1927 г. – Л. : Издательство Академии наук СССР, 1929. – С. 401-443.
5. Лавровский Н. А. Кирилл и Мефодий и начало христианства в России // Мефодиевский юбил. сб. / Под. Ред. А. Буділовича. – Варшава, 1885. – С. 14.
6. Мирнов А. И. Очерк педагогической и учено-литературной деятельности Н. А. Лавровского // Русский Филологический Вестник – 1890. – Т. 24. – № 3. – С. 18-25.
7. Сумцов М. Ф. Лавровский Николай Алексеевич // Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалия. – Харьков : Универ. Тип. 1908. – С. 88-95.
8. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А. П. Н., 2003. – 65 с.
9. Центральний державний історичний архів України (ЦДІА України), ф. 707, оп. 42, спр. 151, 79 арк.

ТАТЬЯНА ФАРБАК

НАУЧНО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Н. ЛАВРОВСКОГО
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ (1852-1882)

Исследовано научную и преподавательскую деятельность Н. Лавровского в Харьковском Императорском университете и Нежинском историко-филологическом институте князя Безбородко (1852-1882).

Ключевые слова: филология, ученый, педагогика, университет, преподавательская деятельность, отчет.

TATYANA FARBAK

M. LAVROVSKY'S SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY AT HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE (1852-1882)

The article gives the proof of the actuality of the historical and pedagogical research and the individuals in Pedagogy; in particular it mentions the researchers whose works partly reveal M. Lavrovsky's scientific and teaching activity. The article contains the Archives' files concerning the researcher's teaching manuals on Pedagogy and History of Russian Literature, which have been first discovered and published by us. It is also partly shown the researcher's activity in regard to founding the Philology schools at Kharkiv Imperial University and Nizhyn Historical-Philological Institute in the 70-80s of the 19th century. Brief items of information from the contemporaries' memoirs about Mikola Oleksiyovich's relationship with the well-known linguist of the 19th century O. Potebnya and the description of personal and professional features of the scientist are given.

The materials of the published work will contribute to the development of historical and pedagogical science and can be used when studying History of Pedagogy by the students of higher educational institutions.

Keywords: philology, pedagogy, scientist, university, teaching activity, report.

Одержано 27.02.2013, рекомендовано до друку 6.03.2013.